

Rozdział 3
Relacje polityczne
między Unią Europejską a Japonią

(Magdalena Jońska, Sylwia Pindor)

Magdalena Jońska, Sylwia Pindor

Jako zaawansowane, wysoko rozwinięte i oparte na wiedzy demokracje UE i Japonia mają wiele wspólnych interesów i ściśle współpracują na forum międzynarodowym w organizacjach takich jak ONZ, WTO, ASEM, G7 i G20. Zakres ogólnych stosunków między tymi podmiotami poszerzył się w ostatnich latach i obecnie znacznie przekracza wcześniejsze skupienie się na handlu z lat 70. i 80. XX w.

Od czasu formalnego ustanowienia relacji w latach 70. stosunki pomiędzy Japonią a Unią Europejską rozwijają się na wielu płaszczyznach. Punktem zwrotnym okazało się podpisanie w 1991 r. deklaracji haskiej, dzięki której współpraca pomiędzy obiema stronami rozszerzyła się na wymianę handlową i inwestycyjną oraz utworzyła szereg dialogów sektorowych, począwszy od pokoju i bezpieczeństwa po globalne wyzwania. Od tego też roku Japonia i Unia Europejska spotykają się regularnie na corocznych szczytach, gdzie omawiają ważne kwestie dotyczące ich relacji i problemów globalnych. Trwające negocjacje w sprawie Umowy o Partnerstwie Strategicznym i Umowy o Wolnym Handlu wyraźnie odzwierciedlają rosnącą złożoność stosunków między UE a Japonią, które stają się owocne.

Celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie relacji politycznych pomiędzy Japonią a Unią Europejską. W pierwszej części chcemy skupić się na relacjach do roku 1990, kiedy obie strony łączyły przede wszystkim więzi handlowe. Wspomnimy o wydarzeniach, które wpłynęły na rozwój wzajemnych stosunków. W drugiej części zamierzamy opisać relacje pomiędzy Unią Europejską i Japonią po zakończeniu zimnej wojny. To wydarzenie zapoczątkowało kolejną fazę relacji – bardziej wszechstronnych, obejmujących kwestie polityczne, kulturowe oraz kwestie bezpieczeństwa.

Opowiemy o głównych sektorach współpracy pomiędzy UE i Japonią, do których należą kwestie klimatyczne, naukowe, kulturowe,

energetyczne, ekonomiczne i interwencje kryzysowe. Na koniec opisemy główne problemy, które znacząco rzutują na rozwój wzajemnych relacji Unia – Japonia.

3.1. Relacje między Unią Europejską a Japonią przed rokiem 1990

Stosunki pomiędzy Europą a Japonią mają długą historię sięgającą połowy XIX w., kiedy siogunat Tokugawa otworzył kraj na Zachód. Przez wiele lat Europa zajmowała stosunkowo mało widoczne miejsce w japońskiej polityce zagranicznej, przynajmniej w porównaniu z takimi kluczowymi partnerami dyplomatycznymi jak sąsiedzi z Azji i Stany Zjednoczone¹, czego podstawową przyczyną była odległość geograficzna.

Do końca okresu zimnej wojny powojenna historia stosunków japońsko-europejskich dotyczyła przede wszystkim więzi handlowych. Z europejskiego punktu widzenia historia ta oparta jest na tzw. tarcu handlowym, przed którym Europa starała się ochronić swoje gałęzie przemysłu. Gospodarka japońska rozwijała się w zawrotnym tempie. Zarówno japoński powojenny cud gospodarczy, jak i powstanie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej pod koniec lat 50. zawdzięczają wiele wsparciu finansowemu ze strony Stanów Zjednoczonych. W tym znaczeniu oba te wydarzenia mogą być postrzegane jako wynik rozszerzonego programu odbudowy po wojnie.

Od końca drugiej wojny światowej do końca lat 60. stosunki pomiędzy Japonią a Europą ograniczały się do wymiany kulturalnej, natomiast istotne interakcje w sferze politycznej i gospodarczej były znikome. Pod koniec lat 50. rozpoczęła się nowa międzynarodowa era ekonomiczna, charakteryzująca się szybkim rozwojem biegunów japońskich i europejskich. Zjawisko to kształtowało się w związku z procesem dekolonizacji i ujawniło powolne zmiany strukturalne w sektorze polityczno-gospodarczym. Choć Europa i Japonia nabierały coraz większego znaczenia jako podmioty polityczne i gospodarcze, w latach 60. ich interakcje ograniczały się głównie do handlu. Z drugiej strony można argumentować, że w tamtych latach Japonia próbowała wydawać się „otwarta” na Europę. Działo się tak częściowo dlatego, że nowy premier Ikeda Hayato (1960–64) zakończył okres społecznych i politycznych problemów, powszechnych protestów, które

¹ H. Watanabe, *Japan-Europe Relations at the Multilateral Level*, Tokyo 2013.

towarzyszyły zakończeniu mandatu Kishi, a następnie odnowieniu traktatu o bezpieczeństwie z USA².

Od ok. 1960 r., czyli od momentu osiągnięcia przez Japonię powojennego ożywienia gospodarczego, zwiększył się handel międzynarodowy, dzięki czemu nastąpił wzrost japońskiego eksportu. Spowodowało to nierównowagę w handlu i zapoczątkowało pierwszy etap w powojennych stosunkach Japonii i Europy.

Jeśli chodzi o stosunki z Europą, w 1968 r. EWG stała się pierwszym partnerem handlowym Japonii, kiedy deficyt Wspólnoty zaczął się zwiększać³. Jest on jeszcze bardziej niepokojący, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że europejski bilans handlowy miał nadwyżkę w stosunku do wszystkich innych krajów trzecich. Analitycy przypisali to zjawisko przede wszystkim niechęci przedstawionej przez EWG w sformułowaniu wspólnej polityki handlowej wobec Japonii. Mimo to sytuacja uległa zmianie w lipcu 1968 r., kiedy to oficjalnie postanowiono, że państwa członkowskie WE zastosują wspólną taryfę zewnętrzną w odniesieniu do przywozu z krajów trzecich. W styczniu 1970 r. Komisja Europejska mogła zastąpić swoich członków, tworząc politykę handlową w skali międzynarodowej, a Japonia była pierwszym krajem, z którym starali się negocjować stosunki handlowe⁴.

W latach 70. i 80. XX w. celem dwustronnych wysiłków było nie tylko zrównoważenie deficytu handlowego, ale także poszerzenie współpracy i inwestycji przemysłowych. Dwa główne wydarzenia z początku lat 70.: „szok nixonowski”⁵ oraz kryzys związany z ropą naftową z roku 1973 pomogły zapoczątkować nową erę stosunków handlowych między Japonią a Europą.

Na stosunki WE i Japonii miały wpływ Stany Zjednoczone, które pomniejszały znaczenie Europy. Podczas wizyty w Chinach w lutym 1973 r. Kissinger powiedział, że Europejczycy: „i tak nie są w stanie nic zrobić. Nie mają w zasadzie żadnego znaczenia”⁶. A miesiąc później Nixon powiedział

2 Y. Iida, *Rethinking Identity in Modern Japan. Nationalism as Aesthetics*, London 2001, s. 69.

3 O. Frattolillo, *Diplomacy in Japan-EU Relations: From the Cold War to the Post-Bipolar Era*, London 2013.

4 J. Gilson, *Europe in Japan. A Growing EU Identity. The political economy of Japanese globalization*, London 2001, s. 67.

5 „Szok nixonowski” związany jest z serią decyzji ekonomicznych za czasów prezydenta Nixona. Podczas gdy 44 kraje świata spotykały się, aby ustalić konwersję złota, by ustabilizować rynek światowy oraz jego ekonomię, Nixon przeciwstawił się temu pomysłowi. Zabronił konwersji złota na walutę i odwrotnie.

6 *Papers Show How Nixon and Kissinger Ruled World*, www.scotsman.com/news/world/papers-show-how-nixon-and-kissinger-ruled-world-1-566205 (data dostępu: 10.09.2018).

Kissingerowi, że nie widzi gospodarczej i politycznej jedności Europy jako centrum interesów USA. W oczach Białego Domu Europejczycy stawali się raczej wrogami niż przyjaciółmi, a Nixon chciał zbudować nową koalicję składającą się z USA, Japonii i Trzeciego Świata. Posunięcia Nixona spowodowały ochłodzenie relacji pomiędzy Japonią i USA, co w konsekwencji sprawiło, że Japonia poważniej zaczęła traktować stosunki z WE⁷.

W maju 1973 r. minister spraw zagranicznych Ōhira Masayoshi przeprowadził rozmowy z przewodniczącym Komisji Europejskiej, François-Xavierem Ortolim, co doprowadziło do dwuletniej konsultacji na wysokim szczeblu w kwestiach handlowych i gospodarczych. Pomimo tego ogólna atmosfera pozostała chłodna – Europa wykazywała czujność i nadal była ostrożna i podejrzliwa wobec Japonii⁸. Jak zauważył McAllister w swoim sprawozdaniu z 1974 r., „Japonia nadal ma nadwyżkę w handlu ze Wspólnotą”⁹.

Krok po kroku Europejska Wspólnota Gospodarcza zaczęła przywiązywać większą wagę do relacji z Japonią¹⁰. W 1974 r. utworzyła pierwszą delegację w Tokio, która przekształciła się później w Delegację Unii Europejskiej wraz z traktatem z Lizbony, który wszedł w życie w grudniu 2009 r.¹¹

Powstanie delegatury WE w Tokio w 1974 r. spowodowało zakłopotanie po stronie japońskiej, która musiała współpracować z tą hybrydą dyplomatyczną. Faktycznie Japończycy powoli rozpoznawali ideę jedności europejskiej, którą Komisja propagowała. Niechęć Japonii do uznania KE za wiodącego europejskiego gracza pokazuje również opóźnienie, z którym utworzyła ona swoją delegację w Brukseli. Nastąpiło to pięć lat później. Nawet harmonogram spotkań Japonii i Parlamentu Europejskiego, począwszy od 1978 r., nie pomógł ukoić nieufności wobec WE. Z drugiej strony „Europa postrzega Japonię jako arogancką, powołując się na protekcjonizm i niechęć do reagowania na europejskie skargi”¹². Dystans, który

7 O. Frattolillo, *op. cit.*

8 S. Saitō, *Japan's Role in the Western Alliance and Asian Pacific Cooperation*, London 1990, s. 40.

9 O. Frattolillo, *op. cit.*

10 P. Pasierbiak, *Rozwój powiązań inwestycyjnych między Wspólnotą Europejską a Japonią w latach 1986–2003. Development of Investment Ties between European Community and Japan from 1986 to 2003*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2005, vol. 39, s. 97–112.

11 EEAS, *Political Relations*, www.eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/19223/eu-japan-political-relations_en (data dostępu: 10.09.2018).

12 W. Mendl, *Western Europe & Japan Between the Superpowers*, London 1986, s. 89.

istniał pomiędzy WE a Japonią na szczeblu dyplomatycznym, zmniejszył się przez zaangażowanie się po raz pierwszy Japonii w G7 na szczycie w Rambouillet w listopadzie 1975 r.¹³

Drugi kryzys związany z ropą naftową, do którego doszło pod koniec 1979 r., spowodował chwilowe załamanie stosunków gospodarczych między Japonią a Europą. Jednakże relacje zostały nawiązane na nowo i przeszły do nowego etapu w latach 80. Nastąpiło to dzięki wzmocnieniu jena i ożywieniu gospodarki europejskiej. Ponadto w 1979 r. Komisja Europejska uruchomiła program szkoleniowy dla kierowników biznesowych w Japonii. W 1984 r. zachęcała przedsiębiorstwa europejskie do wejścia na rynek japoński poprzez programy promocyjne, takie jak: Executive Training Programme i EU Gateway Programme¹⁴.

Duży wpływ na relacje Japonia – Unia Europejska mają światowe trendy. Przykład stanowi tu amerykańska polityka zagraniczna, która silnie oddziałuje na politykę europejską. Japończycy postrzegali natomiast więzy z Europą w kontekście relacji pomiędzy Japonią a USA. Dla Europy, tak samo, jak dla Japonii, ich wspólne partnerstwo było na drugim planie względem partnerstwa z USA, które bazowało odpowiednio na sojuszach atlantyckich i pacyficznych.

Związki dwustronne umocniły się w latach 90., po tym, jak wiele europejskich traktatów jasno wskazywało, że Europa zmierza ku pogłębionej integracji gospodarczej i politycznej, a decydenci w Europie i Japonii coraz bardziej zdawali sobie sprawę, że bliższe partnerstwo między takimi dużymi gospodarkami demokratycznych krajów o podobnych wartościach przyniosłoby korzyści nie tylko im, lecz także całemu światu.

3.2. Relacje po zakończeniu zimnej wojny

Na początku lat 90. dialog polityczny między WE a Japonią wkroczył w nową fazę. Zaangażowanie Japonii w Europie zachęciło do wzmocnienia dialogu politycznego, co zostało sformalizowane przez Wspólną Deklarację w sprawie stosunków pomiędzy Japonią a Wspólnotą Europejską w dniu 18 lipca 1991 r. Był to zdecydowany krok w stosunkach japońsko-europejskich, który zapowiadał nową ważną fazę partnerstwa.

13 O. Frattolillo, *op. cit.*

14 European Commission, *Countries and regions. Japan*, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/japan/ (data dostępu: 3.03.2017).

W tym kontekście rok 1991 stanowi kamień milowy w relacjach pomiędzy Europą a Japonią po zimnej wojnie. W lipcu tego samego roku odbył się pierwszy szczyt Japonia-WE. Co roku odbywały się kolejne, podczas których japoński premier Toshiki Kaifu i przewodniczący Komisji Europejskiej Jacques Delors podpisali wspólną deklarację w sprawie stosunków między Wspólnotą Europejską i jej państwami członkowskimi a Japonią, znaną jako deklaracja haska¹⁵.

Wspólna deklaracja była nastawiona na wzmocnienie relacji w kategoriach ekonomicznych, pomimo wcześniejszego tarcia handlowego i była punktem wyjścia dla nowego dziesięciolecia współpracy pomiędzy WE i Japonią. Deklaracja ta miała duży wpływ na polityczny wymiar ich relacji. Szczególny nacisk był kładziony na rozbudowę dialogu, nie zawarto natomiast szczegółowych wytycznych dotyczących handlu i wzajemnych inwestycji między stronami. Celem było dążenie do ściślejszych form współpracy w kwestiach takich jak napięcia regionalne, środowisko, przestępczość i rozwój międzynarodowy. Z punktu widzenia Komisji i państw członkowskich istniała możliwość zmian w dostępie do rynku japońskiego. Ten entuzjazm osłabł, gdy przekonano się, że Tokio nie zamierza na to pozwolić. Relacja zyskała z pozoru szerszą perspektywę, ale jednocześnie utknęła na poziomie politycznych uzgodnień¹⁶.

Deklaracja haska została podpisana dzięki świadomości posiadania wspólnych celów, czyli przywiązania do wolności, demokracji, praw człowieka, zasad rynkowych, promowania wolnego handlu i rozwoju. Obie strony mają również wspólny interes w zakresie bezpieczeństwa, pokoju i stabilności na świecie oraz ustanowienia sprawiedliwego i stabilnego porządku międzynarodowego, zgodnie z zasadami i celami Karty Narodów Zjednoczonych¹⁷.

W „Ogólnych zasadach dialogu i współpracy” Japonia i Wspólnota Europejska zadeklarowały zamiar rozwoju współpracy i wymiany informacji

15 EEAS, *Joint Declaration on Relations between the European Community and its Member States and Japan*, www.eeas.europa.eu/archives/docs/japan/docs/joint_pol_decl_en.pdf (data dostępu: 12.09.2018).

16 P.J. Cardwell, *The EU-Japan Relationship: from Mutual Ignorance to Meaningful Partnership?*, „Journal of European Affairs” 2004, vol. 2, May, s. 3.

17 European Commission, Press Release Database, *The Community's general policy vis-vis Japan aims at strengthening the third side of the EC-US-Japan triangle, and, to do so, at moving away from a policy dominated by trade issues towards a relationship profitable to both sides and extended to cooperation*, www.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-93-1_en.htm (data dostępu: 12.09.2018).

związanych z ważnymi kwestiami międzynarodowymi, w tym informacji politycznych, gospodarczych, naukowych i kulturalnych. Na płaszczyźnie „dialogu i współpracy” obie strony uzgodniły szeroki zakres priorytetów, m.in.: współpracę w ramach organizacji międzynarodowych; popieranie wolności, demokracji, praw człowieka i gospodarki rynkowej; nierozprzestrzenianie broni jądrowej, chemicznej i biologicznej oraz technologii rakietowej; solidny rozwój gospodarki światowej i handlu; dialog i współpracę w dziedzinie handlu, inwestycji, przemysłu, rozwoju zaawansowanej technologii, energii, zatrudnienia, spraw społecznych i reguł konkurencji; rozwój międzynarodowy związany z poszanowaniem praw człowieka; zapobieganie międzynarodowemu terroryzmowi; rozwój programów akademickich, kulturalnych i młodzieżowych¹⁸.

Kolejne wzmocnienie wizerunku i tożsamości Europy nastąpiło po podpisaniu traktatu z Maastricht w 1992 r. Narodziny Unii Europejskiej i wprowadzenie unii gospodarczej i walutowej przyczyniły się do dalszego wzmocnienia stosunków pomiędzy obiema stronami. Wysiłki na rzecz pogłębienia relacji między UE a Japonią były podejmowane również na forach wielostronnych takich jak Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (Association of South-East Asia – ASEAN), Forum Regionalne ASEAN (ASEAN Regional Forum – ARF) i forum dialogu Azja-Europa ASEM (Asia-Europe Meeting)¹⁹.

ASEM stanowi niezwykle ważną okazję do nawiązania dialogu politycznego między Tokio i Brukselą. Organizacja powstała w Bangkoku w 1996 r., podczas pierwszego szczytu szefów państw i rządów państw członkowskich UE, ASEAN i Azji Wschodniej, aby przybliżyć Europę do krajów azjatyckich. Warto wspomnieć, że ASEM jest jedynym wielostronnym forum politycznym, w którym Japonia i UE uczestniczą bez obecności Stanów Zjednoczonych. Stanowi to cenną okazję do zrównoważenia roli odgrywanej przez Biały Dom w Azji Wschodniej. Ponadto ASEM jest swego rodzaju „forum integrującym” Japonię i UE, gdzie obie strony mogą renegocjować kwestie poruszane w dwustronnych spotkaniach, a jednocześnie daje możliwość wzmocnienia procesu instytucjonalizacji ich relacji. Program polityczny charakteryzujący działania ASEM skupia się przede wszystkim na reformie ONZ, walce z międzynarodowym terroryzmem, kontrolowaniu broni jądrowej oraz na stabilizacji regionów europejskich i azjatyckich²⁰. Poza tym

.....
18 *Ibidem*.

19 O. Frattolillo, *op. cit.*

20 *Ibidem*.

forum promuje również poprawę stosunków między Japonią a innymi krajami azjatyckimi²¹.

Proces wzmocnienia relacji ekonomicznych i aspektów prawnych został zaaprobowany przez RRD (Regulatory Reform Dialogue), a rząd japoński i Komisja Europejska od 1994 r. zaczęły wymieniać propozycje zmian zasad i przepisów mających szkodliwy wpływ na handel i inwestycje istniejące między UE a Japonią²². Propozycje te, pod nadzorem odpowiednich izb handlowych, przyczyniły się do zniesienia ograniczeń w różnych obszarach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, w tym telekomunikacji, farmaceutyki i bezpośrednich inwestycji zagranicznych.

W latach 90. XX w. Europa, mimo że odgrywała drugorzędną rolę w międzynarodowej polityce, stawiała się bardziej widoczna i wiarygodna w oczach Japonii. Obie strony zaangażowały się w dążenie do bardziej ambitnych celów, pogłębiając przy tym swoje stosunki gospodarcze i polityczne. Dziesięcioletni plan działania na rzecz współpracy UE-Japonia podczas dziesiątego szczytu UE-Japonia w 2001 r.²³ oznaczał realizację postulatu pogłębienia dialogu politycznego między obiema stronami. Plan dążył do wzmocnienia partnerstwa UE-Japonia oraz przejścia od konsultacji do wspólnych działań. Jednym z czterech celów ściślejszego partnerstwa było zacieśnienie współpracy gospodarczej i handlowej w stosunkach dwustronnych i na arenie międzynarodowej, w tym w WTO. Zidentyfikowano wiele możliwych obszarów wspólnych inicjatyw, począwszy od projektów mających na celu przeciwdziałanie obrotowi bronią w Kambodży i na Bałkanach, po współpracę w zakresie technologii, operacji pokojowych i wymiany kulturalnej. Nie ulega wątpliwości, że plan ten stanowił konkretną podstawę do budowania i wzmocnienia partnerstwa Japonii i UE w XXI w.

3.3. Bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe

Deklaracja w sprawie terroryzmu przyjęta przez UE i Japonię bezpośrednio po atakach terrorystycznych w Nowym Jorku wykazała ich wspólne angażowanie się w inicjatywy dotyczące bezpieczeństwa. Japo-

21 *Ibidem*.

22 T. Ueta, E. Remacle, *Japan and Enlarged Europe: partners in global governance*, Brussels 2005, s. 253.

23 Ministry of Foreign Affairs of Japan, *An Action Plan for EU-Japan Cooperation European Union – Japan Summit Brussels 2001*, 2001, www.mofa.go.jp/region/europe/eu/summit/action0112.html (data dostępu: 12.09.2018).

nia, określona jako strategiczny partner w Europejskiej Strategii Bezpieczeństwa w 2003 r., jest jedną z niewielu demokracji Azji Wschodniej, która ma wspólne interesy z Europą. Unia i Japonia współpracują w celu utrzymania i budowania światowego pokoju. Prowadzą także regularny dialog na temat praw człowieka i współpracują na różnych forach, takich jak Rada Praw Człowieka ONZ i III Komitet ONZ²⁴. Zgodnie z deklaracją haską zobowiązały się współpracować w obszarach Europy Środkowej i Wschodniej oraz w krajach azjatyckich. Istnieje osiem obszarów, w których międzynarodowe operacje zarządzania kryzysowego obejmowały ich wspólny udział: Kambodża, Bałkany, Timor Wschodni, Palestyna, Korea Północna, Afryka, Afganistan i Irak²⁵.

Europa i Japonia rozpoczęły również współpracę w procesie pokojowym na Bliskim Wschodzie po konferencji w Madrycie w 1991 r. Wpływ polityczny wywierany przez Brukselę i Tokio w tym regionie na pewno nie jest porównywalny z rolą Waszyngtonu, ale są one zdolne do mediacji, utrzymując jednocześnie dobre stosunki z Izraelem i krajami arabskimi²⁶.

Ich wspólne działania skoncentrowały się również wokół inicjatywy, jaką była konferencja ministerialna na temat Rehabilitacji i Odbudowy Kambodży, zorganizowana w czerwcu 1992 r. pod przewodnictwem MOFA (Ministry of Foreign Affairs of Japan – Ministerstwo Spraw Zagranicznych Japonii) i UNDP (United Nations Development Programme – Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju) z oficjalnym udziałem Komisji Wspólnot Europejskich. Konferencja ta była jedną z pierwszych inicjatyw, w których Japonia i Europa współpracowały na rzecz utrzymania pokoju. Na tym samym spotkaniu WE i Japonia postanowiły kontynuować rozmowy na temat sytuacji w Kambodży. Znaczne wsparcie finansowe udzielone przez Japonię krajom bloku wschodnioeuropejskiego po upadku muru berlińskiego stanowiło początek jej zaangażowania w Europie.

Zainteresowanie rządu japońskiego Bałkanami miało stanowić ceną okazję do stworzenia nowego ładu międzynarodowego. Począwszy od

24 S. Harnisch, *Theory and Practice of Human Security Concerns in EU-Japan relations: the EU perspective*, University of Essex, Online paper series, Essex 2017, s. 5, www.repository.essex.ac.uk/19655/1/EU-Japan_7_Human_Security_Harnisch_EU.pdf (data dostępu: 12.09.2018).

25 O. Frattolillo, *op. cit.*

26 O. Mykal, *The EU-Japan Security Dialogue: invisible but comprehensive*, Amsterdam 2011.

połowy lat 90. obie strony ściśle współpracowały w odbudowie byłej Jugosławii, a Japonia stała się trzecim co do wielkości donatorem w tym regionie. W 1995 r. zaoferowała istotne wsparcie dla procesu odbudowy Bośni i Hercegowiny, wnosząc wkład finansowy i uczestnicząc w operacjach budowania pokoju. UE i Japonia współpracowały także w Pakcie Stabilności dla Europy Południowo-Wschodniej, aby promować bezpieczeństwo, demokratyzację i rozwój gospodarczy, zapewniając pomoc Republice Macedonii, Kosowu, Bośni i Hercegowinie oraz innym krajom w tym regionie²⁷.

Obecny zakres współpracy UE – Japonia obejmuje także stabilizację i powojenną odbudowę na Bałkanach Zachodnich, w Iraku i Afganistanie. Koordynują one też operacje w Zatoce Adeńskiej, w Mali, w Republice Nigru, Demokratycznej Republice Konga i Sudanie Południowym. Szybko również zdecydowały o sankcjach gospodarczych wobec Rosji po jej interwencji na Ukrainie. Poza tym prowadzą regularne i ściśle konsultacje w sprawie bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim i wspierają wzmocnienie ASEAN-u jako kluczowej organizacji regionalnej oraz aktywnie promują globalne działania dotyczące wielostronnej pomocy na rzecz rozwoju, ograniczania ryzyka katastrof i dyplomacji w zakresie zmian klimatycznych²⁸.

3.4. Zmiany klimatyczne i ochrona środowiska

Japonia i UE są silnymi sojusznikami i rywalizują o pozycję lidera w sprawach związanych z klimatem. Obie strony uczestniczą w corocznych szczytach klimatycznych oraz wspólnie namawiają inne państwa do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych. Japonia, jak wiele rozwiniętych krajów, jest inicjatorem i sygnatariuszem licznych międzynarodowych konwencji mających na celu ochronę środowiska naturalnego.

Na szczycie Unia-Japonia z 2007 r. Japonia przedstawiła propozycję kontroli emisji gazów cieplarnianych w celu przeciwdziałania zmianom klimatycznym, a strony wyraziły zgodę na współpracę w sprawie ograniczenia emisji. Przywódcy podczas kolejnych szczytów zgodzili się również na znaczne oszczędzanie energii oraz wdrażanie zielonej technologii na

27 S.J. Maswood, *Japan and East Asia Regionalism*, London 2001, s. 112.

28 A. Frontini, *Advancing the EU-Japan Strategic Partnership in a Transforming Global Environment: challenges, opportunities and prospects*, Brussels 2016.

rzecz poprawy efektywności energetycznej i dywersyfikacji źródeł energii jako klucz do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych²⁹.

Obie strony zobowiązały się m.in. w Protokole Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu (United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC) z Kioto w 1997 r. do redukcji emisji gazów cieplarnianych do roku 2012 o co najmniej 5% w stosunku do poziomu z 1990 r. Podczas konferencji klimatycznej w Doha zdecydowano o przedłużeniu zobowiązania z Kioto do 2020 r. W ramach tego protokołu UE zobowiązała się do 8% redukcji gazów, a Japonia do 6%³⁰.

Kolejna ważna konferencja klimatyczna – COP 21 – odbyła się w Paryżu we Francji w 2015 r. i została zakończona podpisaniem porozumienia przez większość państw świata. Porozumienie zakłada ograniczenie ocieplenia do 1,5°C, długoterminowy cel zerowych emisji netto CO₂ oraz działania na rzecz redukcji emisji pozostałych gazów cieplarnianych³¹.

Następnym elementem, który łączy Unię Europejską z Japonią, jest pozytywne stanowisko w sprawie promocji wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju, w następujących aspektach:

- ekonomicznym (międzynarodowa współpraca, handel, zmiana wzorców konsumpcji, finansowanie, technologia, przemysł, transport, zrównoważona turystyka);
- środowiskowym (rolnictwo, atmosfera, bioróżnorodność, energia, lasy, woda, zarządzanie środowiskiem, góry, oceany i wybrzeża, toksyczne związki chemiczne, odpady i niebezpieczne materiały);
- instytucjonalnym (zintegrowana decyzyjność, nauka, systemy informatyczne, prawo międzynarodowe);
- socjalnym (ubóstwo, demografia, zdrowie, edukacja ekologiczna, osiedla ludzkie)³².

29 Ministry of Foreign Affairs of Japan, *16th EU-Japan Summit Berlin, 5 June 2007 Joint Press Statement*, 2007, www.mofa.go.jp/region/europe/eu/summit/joint0706.html (data dostępu: 21.05.2017).

30 European Commission, *Doha Climate Change Conference (COP 18/CMP 8)*, 2012, www.ec.europa.eu/clima/events/articles/0062_en (data dostępu: 15.05.2018).

31 G. Erbach, *EU Position for COP 21 Climate Change Conference*, European Parliamentary Research Service, 2015, [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/572787/EPRS_BRI\(2015\)572787_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/572787/EPRS_BRI(2015)572787_EN.pdf) (data dostępu: 12.09.2018).

32 A. Drzymała, *Rozwój stosunków gospodarczych Unii Europejskiej z krajami Azji a współpraca na rzecz zrównoważonego rozwoju*, Łódź 2016, s. 133.

3.5. Bezpieczeństwo energetyczne

Bezpieczeństwo energetyczne i promocja czystej energii to kluczowe cele polityki zarówno dla UE, jak i dla Japonii. Obie strony mają interes w dywersyfikacji źródeł i rodzajów energii, zwiększaniu efektywności energetycznej i rozwoju odnawialnych źródeł energii – to zapewni im rozsądne i stabilne dostawy energii. Regularnie wymieniają informacje i najlepsze praktyki w zakresie promowania otwartych, przejrzystych i konkurencyjnych rynków energii oraz skutecznych ram prawnych i regulacyjnych, które stanowią podstawę czystej gospodarki energetycznej. Powyższe kwestie omawiane są na regularnych spotkaniach w ramach dialogu energetycznego UE-Japonia.

Decydenci z Unii i Japonii omawiają tematy, które obejmują projektowanie rynku energii elektrycznej, politykę w zakresie energii odnawialnej i efektywności energetycznej oraz badania i innowacje w dziedzinie energii. Koncentrują się one również na światowym rynku ciekłego gazu ziemnego (LNG) w ramach przygotowań do dwustronnego porozumienia o współpracy mającego na celu wspieranie płynności, elastyczności i przejrzystości tego rynku. W dniu 21 czerwca 2017 r. decydenci spotkali się w Brukseli w ramach dialogu energetycznego między UE a Japonią. Po spotkaniu odbyło się seminarium UE-Japonia poświęcone perspektywom sektora energetycznego UE i Japonii związanym z przejściem na czystą energię³³. Uczestnicy z Komisji Europejskiej, japońskiego rządu oraz firm europejskich i japońskich dyskutowali nad stworzeniem bardziej elastycznych systemów energetycznych, ich wpływem na rynek odbiorców energii oraz wdrożeniem rozwiązań w zakresie magazynowania, które pozwalają na maksymalne wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych.

Znaczący aspekt współpracy stanowiła interwencja w sytuacji katastrofy elektrowni jądrowej w Fukushima, wywołanej trzęsieniem ziemi i tsunami na wschodnim wybrzeżu Japonii w marcu 2011 r. Uwypuklone zostało wtedy znaczenie bezpieczeństwa energetycznego nie tylko w Japonii, ale i na całym świecie. W odpowiedzi na tę tragedię Unia Europejska nie tylko zadeklarowała solidarność z Japonią, ale też udzieliła jej wsparcia³⁴.

33 European Commission, *EU-Japan Energy Dialogue: a wide-ranging partnership*, 2017, www.ec.europa.eu/energy/en/news/eu-japan-energy-dialogue-wide-ranging-partnership (data dostępu: 21.06.2017).

34 E. Trojnar, *Unia Europejska – Japonia: wyzwania współpracy a katastrofa w Fukushima*, „TEKA Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2014, t. IX, s. 179–191; *Bezpieczeństwo Energetyczne w Europie*, B. Bojarczyk (red.).

3.6. Dyplomacja naukowa, wymiana technologiczna i edukacyjna

Relacje między UE a Japonią są coraz bliższe i bardziej zróżnicowane. Od 1988 r. zostały zawarte różne umowy o współpracy, zarówno na poziomie dwustronnym, jak i wielostronnym. W 2009 r. została zaś podpisana umowa o współpracy naukowej i technologicznej, która weszła w życie w dniu 20 marca 2011 r. To porozumienie zobowiązuje do rozwijania, ułatwiania i zachęcania do wspólnych działań.

W tym celu powołano również Wspólny Komitet ds. Współpracy Naukowo-Technicznej – aby wymieniać informacje i poglądy na temat zagadnień polityki w zakresie nauki i technologii, określać priorytetowe obszary współpracy i promować wzajemny dostęp do programów badań i innowacji. Komitet spotyka się co najmniej raz na dwa lata (po raz pierwszy w Tokio w czerwcu 2011 r., później w czerwcu 2013 r., a następnie w maju 2015 r. w Brukseli – na tym spotkaniu zawarto porozumienie *joint vision* dotyczące bliższych relacji w zakresie badań i innowacji). 29 maja 2015 r., podczas 23 szczytu UE-Japonia, przywódcy oficjalnie poparli *New strategic partnership in Research and Innovation between the European Commission and the Government of Japan* – nowe strategiczne partnerstwo w zakresie badań i innowacji³⁵.

Japonia została również zaproszona do unijnego programu ramowego w zakresie badań i innowacji „Horyzont 2020”. Jego realizacja trwa od 2014 do 2020 r., a budżet wynosi niemal 80 mld EUR³⁶ – jest to największy unijny program badań i innowacji w historii. „Horyzont 2020” jest otwarty na współpracę międzynarodową. Japońskie instytucje mogą ubiegać się o finansowanie projektów badawczych w ramach programu, oferuje on też najlepszym japońskim naukowcom dostęp do europejskiej wiedzy, danych naukowych, światowej klasy infrastruktury i wiodących na świecie sieci naukowych.

Zarówno UE, jak i Japonia czerpią korzyści z dzielenia się i gromadzenia wiedzy akademickiej, wiedzy specjalistycznej, dzielenia się pomysłami i wymiany studentów. Delegatura UE w Tokio wspiera ten przepływ

35 Jeupiste, Final Report. Empowering EU-Japan. Science, Technology & Innovation Cooperation Key programmes to facilitate EU-Japan cooperation, 2016, s. 1–7, www.jeupiste.eu/sites/jeupiste.eu/files/Final%20JEUPISTE%20event%20report%2020160609%20%28English%29-1v0.pdf (data dostępu: 12.09.2018).

36 European Commission, *What is Horizon 2020?*, 2014, www.ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020 (data dostępu: 30.04.2018).

wiedzy, a także pomaga japońskim studentom w nauce na studiach w Europie, oferując dostęp do programów unijnych oraz informacje na ich temat (np. Stowarzyszenie Studiów Unii Europejskiej i Japonii czy Europejskie Targi Szkolnictwa Wyższego – EHEF). Europejskie i japońskie uniwersytety współpracują w ramach ustalonych programów, takich jak Erasmus Mundus, a obecny program UE dotyczący edukacji, Erasmus+, zapewnia nowe i fascynujące możliwości współpracy uczelniom i studentom z Japonii i Unii. Instytuty UE w Japonii i Centra Doskonałości „Jean Monnet” na prestiżowych japońskich uniwersytetach promują wymianę akademicką i studia zarówno w Tokio, jak i w regionach UE³⁷.

3.7. Wymiana kulturowa

Europa to zróżnicowany kontynent, pełen wszechstronnych ludzi o rozmaitych talentach. Ambasadory państw członkowskich UE i instytuty kultury w Japonii wspierają dostęp do ogromnej europejskiej kreatywności, a delegatura współpracuje z nimi i innymi lokalnymi partnerami, aby podnieść świadomość na temat europejskiej kultury i różnorodności kulturowej. Z kolei w Europie promuje się kulturę japońską, m.in. poprzez organizowanie licznych festiwali, konkursów czy prelekcji. Takie działania pozwalają na polepszenie wzajemnego zrozumienia.

Głównym wydarzeniem kulturalnym jest EU Film Days – wyjątkowy festiwal ukazujący różnorodność filmów w Europie. Filmy z krajów członkowskich UE są pokazywane przez kilka tygodni w Tokio, czasami z dodatkowymi pokazami w innych miastach w Japonii. Po raz pierwszy impreza odbyła się w 2003 r. i odtąd jest organizowana corocznie, z rosnącym powodzeniem. W 2015 r. w pokazach w Tokio i Kioto wzięło udział ponad 11 tys. osób.

Delegatura UE i dyplomaci państw członkowskich co roku od 2007 r. odwiedzają szkoły wyższe w całej Japonii, aby przedstawić prezentacje na temat UE i ich krajów w ramach projektu „UE przyjdzie do ciebie”. Celem jest przybliżenie UE młodzieży w Japonii i zainteresowanie młodych Japończyków zagadnieniami związanymi z UE oraz bogatą i różnorodną historią i kulturami Europy. W projekcie wzięło udział ok. 900 szkół i ponad 400 tys. uczniów.

37 Zob.: EEAS, *Academic Relations*, 2018, www.eeas.europa.eu/delegations/japan/19232/academic-relations-erasmus-call-proposals_en (data dostępu: 17.06.2018).

Najważniejszym wydarzeniem jest Tydzień Przyjaźni UE-Japonia. Program wydarzeń trwających kilka tygodni koncentruje się na dyplomacji publicznej, działalności akademickiej i kulturalnej. Po raz pierwszy wydarzenie odbyło się w 2001 r. – od tego czasu powstał kompleksowy harmonogram wydarzeń odbywających się w maju, czerwcu i części lipca, zarówno w Tokio, jak i w innych regionach Japonii. Celem Tygodnia Przyjaźni jest umożliwienie japońskiemu społeczeństwu zdobycia wiedzy na temat UE, jej stosunków z Japonią oraz historii i różnorodności Europy³⁸.

3.8. Aktualne priorytety współpracy

6 lipca 2017 r. w Brukseli odbył się 24 szczyt Unia Europejska – Japonia. Przywódcy ogłosili porozumienie polityczne odnośnie do ambitnej umowy o wolnym handlu UE – Japonia oraz odnośnie do ściślejszej współpracy politycznej opartej na wspólnych wartościach, prawach człowieka, demokracji i praworządności³⁹. Miesiąc później, podczas szczytu G7, potwierdzono, że swobodny przepływ informacji jest podstawową zasadą promowania światowej gospodarki i rozwoju oraz zapewnia sprawiedliwy i równy dostęp do cyberprzestrzeni wszystkim podmiotom gospodarki cyfrowej.

UE i Japonia obecnie pracują nad dwiema umowami, które razem stanowią obietnicę znaczącego postępu w stosunkach dwustronnych. Są to:

- nowa Umowa o Partnerstwie Strategicznym – prawnie wiążący pakt obejmujący nie tylko dialog polityczny i współpracę polityczną, ale także współpracę w zakresie wyzwań regionalnych i globalnych, w tym w zakresie zmian klimatycznych i środowiskowych, polityki rozwoju i pomocy w przypadku klęsk żywiołowych oraz polityki bezpieczeństwa;
- Umowa o Wolnym Handlu, która weszła w życie w 2019 r. (czasami określana w Japonii jako umowa o partnerstwie gospodarczym lub EPA), podpisana w celu stymulowania wzajemnych kontaktów gospodarczych. Obie strony potwierdziły swoje zaangażowanie w osiągnięcie ambitnego i kompleksowego porozumienia⁴⁰.

38 EEAS, *Cultural & Public Diplomacy in Japan*, 2018, www.eeas.europa.eu/delegations/japan/19234/cultural-public-diplomacy-japan_en (data dostępu: 15.06.2018).

39 Ministry of Foreign Affairs of Japan, *Japan-EU Relations, The 24th Japan-EU Summit*, 2017, www.mofa.go.jp/erp/ep/pagele_000166.html (data dostępu: 6.06.2017).

40 I. Angelescu, *EU-Japan Partnership Agreements Herald New Era of Closer Cooperation*, European Council of Foreign Relations, 2018, www.ecfr.eu/article/commentary

Oprócz negocjacji dotyczących nowych umów UE i Japonia nadal prowadzi regularne spotkania w ramach dialogu na temat różnych obszarów polityki, takich jak: środowisko, społeczeństwo informacyjne, cyberprzestrzeń, nauka i technologia, handel, bezpieczeństwo żywności, polityka transportowa, usługi finansowe i polityka przemysłowa⁴¹.

Tabela 3 przedstawia etapy relacji Unia Europejska – Japonia oraz to, jak zmieniały się one w czasie. Bardzo dobrze ukazuje dynamikę zmian we wzajemnych stosunkach i obszary, na których partnerzy byli skupieni w danym okresie.

Tabela 3. Etapy wzajemnych relacji UE – Japonia

Faza	Lata	Typ relacji
1	1960–1980	Tarcia ekonomiczne. Testowanie powiązań politycznych
2	1990–2000	Dialogi gospodarcze, ale zmniejszenie zainteresowania. Ustanawianie powiązań politycznych
3	wczesny 2010	Działalność polityczna i dyplomatyczna w celu wzmocnienia wszystkich obszarów stosunków
4	późny 2010	Optymistyczne oczekiwania: kompleksowe relacje w ramach strategicznego i gospodarczego partnerstwa

Źródło: C. de Prado, *Prospects for the EU-Japan Strategic Partnership a Global Multi-Level and Swot Analysis*, Florence & Tokyo 2014, s. 12.

3.9. Problemy w relacjach

Problemy w relacjach UE i Japonii są związane z tym, że Japonia postrzega UE jako partnera dialogu, z którym można prowadzić dyskusje na temat kwestii politycznych, gospodarczych i kulturowych, ale chce wykluczać go z udziału w jakimkolwiek procesie decyzyjnym. Tokio uznaje Unię za ważnego gracza dzielącego wspólne wartości polityczne i ekonomiczne, a jednocześnie uważa ją za inną cywilizację, która nie powinna ingerować w sprawy Azji Wschodniej⁴². Jest to jedna z przyczyn niewielkiego zaangażowania UE w problemy polityczne w regionie Azji Wschodniej.

.....
_eu_japan_partnership_agreements_herald_new_era_of_closer_coopera (data dostępu: 29.01.2018).

41 EEAS, *Policy Dialogues*, 2017, www.eeas.europa.eu/delegations/japan_en/19237/Policy%20Dialogues (data dostępu: 25.01.2017).

42 O. Frattolillo, *op. cit.*

Inny problem stanowi sprzeczny zestaw priorytetów geograficznych dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej, dla której ważniejsze jest najbliższe sąsiedztwo niż region Azji i Pacyfiku. Na tym polu wygrywa zdecydowanie Ameryka, która ma możliwość zapewnić bezpieczeństwo Japonii i stanowi silnego sojusznika przeciw Korei Północnej w regionie Azji Wschodniej.

Pomimo że wizerunek UE w japońskich mediach jest zdominowany przez kwestie gospodarcze, niektóre badania wykazują, iż UE przedstawiana jest jako władza polityczna, która może działać również poza swoimi granicami. Można powiedzieć, że wizerunek UE w japońskich mediach przyjmuje tony od pozytywnych do neutralnych. Należy podkreślić, że pomimo uznania UE jako ponadnarodowego podmiotu politycznego w oficjalnych przemówieniach i retoryce politycznej japońska biurokracja znana jest ze swojego tradycyjnego podejścia względem poszczególnych członków UE.

Po europejskiej stronie gotowość polityczna do nawiązania silniejszych relacji z Japonią może być ograniczona zagrożeniem takim jak presja migracyjna. Zwłaszcza że stosunek UE do przyjmowania imigrantów znacząco różni się od podejścia Japonii. Podczas gdy Europa jest otwarta na przyjmowanie i pomoc tym osobom, Kraj Wschodzącego Słońca podchodzi do tego problemu z niechęcią oraz ma bardzo restrykcyjne i obwarowane biurokracją zasady przyjmowania imigrantów czy uchodźców⁴³.

Na poziomie politycznym UE stanowi dla Japończyków partnera, z którym dialog jest możliwy i pożądaný, biorąc pod uwagę wspólne wartości i intencje. Z ekonomicznego i kulturowego punktu widzenia istnieje przekonanie, że UE jest partnerem o strategicznym znaczeniu, z którym współpraca ma kluczowe znaczenie. Potrzeba europejskiego zaangażowania politycznego w sprawy bezpieczeństwa w Azji Wschodniej jest raczej mniej pożądana, zwłaszcza że uprzywilejowani rozmówcy w tej sprawie to Stany Zjednoczone i inne rosnące mocarstwa azjatyckie. Podejście Unii Europejskiej względem Japonii powinno zawierać trzy elementy: spójność, skuteczność i uznanie⁴⁴.

43 European Parliament, *Immigration Policy*, www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/152/immigration-policy (data dostępu: 20.06.2018).

44 P. Murray, A. Berryman, M. Matera, *Coherence, Effectiveness and Recognition in EU-East Asia Relations*, Brussels 2008, s. 1.

Konkluzje

Podczas zimnej wojny wzajemne relacje tych dwóch podmiotów opierały się głównie na stosunkach gospodarczych, natomiast po upadku „żelaznej kurtyny” wkroczyły w nowy etap i zyskały nową jakość – szybciej rozwijają się również relacje o charakterze politycznym.

Najważniejszymi obszarami współpracy Japonii i Unii Europejskiej są: promocja demokracji i praw człowieka oraz światowego pokoju, bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe, wspieranie zrównoważonego rozwoju, bezpieczeństwo energetyczne, zmiany klimatyczne i ochrona środowiska, dyplomacja naukowa, wymiana technologiczna i edukacyjna oraz wymiana kulturowa.

Przyszłe relacje w pozytywny sposób ukształtuje niewątpliwie wprowadzenie w życie Umowy o Wolnym Handlu. Pomoże ona rozwinąć współpracę handlową i pozwoli na znaczny wzrost gospodarczy po obu stronach. Nie należy zapominać o negocjowanym Nowym Strategicznym Partnerstwie, które z pewnością korzystnie wpłynie na ustalenie wspólnych celów i działań, w czasach znaczącego wpływu globalizacji i szybko zmieniającej się rzeczywistości; pozwala ono sprostać nowym wyzwaniom.

Niestety w relacjach UE – Japonia istnieje też wiele problemów, do których należy wzajemne postrzeganie się przez strony. Japonia uważa, że Unia jest zbyt słabą organizacją, by z powodzeniem prowadzić efektywną politykę na terenie Azji. Z kolei Europa bywa mało konkretna i zbyt opieszła w podejmowaniu określonych działań, mimo chęci rozszerzenia swojej obecności w Azji. Oprócz tego znaczące są inne priorytety geograficzne, zróżnicowana polityka migracyjna oraz dysonans w postrzeganiu rzeczywistości z powodu odmienności tradycji i kultury.

Mimo tych barier relacje polityczne między UE a Japonią są coraz bliższe i bardziej zróżnicowane, co dobrze rokuje, jeżeli chodzi o możliwości przyszłej współpracy, zwłaszcza że partnerzy mają wiele wspólnego. Zarówno Unia Europejska, jak i Japonia są skłonne do prowadzenia efektywnego dialogu na licznych polach, a także wykazują zainteresowanie dalszym i głębszym rozwojem wzajemnych stosunków.

Bibliografia

- Angelescu I., *EU-Japan partnership agreements herald new era of closer cooperation*, European Council of Foreign Relations, 2018, www.ecfr.eu/article/commentary_eu_japan_partnership_agreements_herald_new_era_of_closer_coopera (data dostępu: 29.01.2018).
- Cardwell P.J., *The EU–Japan Relationship: from Mutual Ignorance to Meaningful Partnership?*, „Journal of European Affairs” 2004, vol. 2, May.
- Cultural Diplomacy Platform, www.cultureinexternalrelations.eu (data dostępu: 12.09.2018).
- de Prado C., *Prospects for the EU-Japan Strategic Partnership a Global Multi-Level and Swot Analysis*, Florence–Tokyo 2014, s. 12.
- Drzymała A., *Rozwój stosunków gospodarczych Unii Europejskiej z krajami Azji a współpraca na rzecz zrównoważonego rozwoju*, Łódź 2016.
- EEAS, *Joint Declaration on Relations between the European Community and its Member States and Japan*, www.eeas.europa.eu/archives/docs/japan/docs/joint_pol_decl_en.pdf (data dostępu: 12.09.2018).
- EEAS, *Policy Dialogues*, 2017, www.eeas.europa.eu/delegations/japan_en/19237/Policy%20Dialogues (data dostępu: 25.01.2017).
- EEAS, *Political Relations*, www.eeas.europa.eu/headquarters/headquartershomepage/19223/eu-japan-political-relations_en (data dostępu: 10.09.2018).
- Erbach G., *EU Position for COP 21 Climate Change Conference*, *European Parliamentary Research Service*, 2015, [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/572787/EPRS_BRI\(2015\)572787_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/572787/EPRS_BRI(2015)572787_EN.pdf) (data dostępu: 12.09.2018).
- European Commission, *The Community’s general policy vis-vis Japan aims at strengthening the third side of the EC-US-Japan triangle, and, to do so, at moving away from a policy dominated by trade issues towards a relationship profitable to both sides and extended to cooperation*, www.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-93-1_en.htm (data dostępu: 12.09.2018).
- European Commission, *Countries and regions Japan*, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/japan/ (data dostępu: 3.03.2017).
- European Commission, *Doha Climate Change Conference (COP 18/CMP 8)*, 2012, www.ec.europa.eu/clima/events/articles/0062_en (data dostępu: 15.05.2018).
- European Commission, *EU-Japan Energy Dialogue: a wide-ranging partnership*, 2017, www.ec.europa.eu/energy/en/news/eu-japan-energy-dialogue-wide-ranging-partnership (data dostępu: 21.06.2017).
- European Commission, *What is Horizon 2020?*, 2014, www.ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020 (data dostępu: 30.04.2018).
- European Parliament, *Immigration policy*, www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/152/immigration-policy (data dostępu: 20.06.2018).
- Frattonillo O., *Diplomacy in Japan-EU Relations: From the Cold War to the Post-Bipolar Era*, London 2013.
- Frontini A., *Advancing the EU-Japan Strategic Partnership in a Transforming Global Environment: challenges, oportunities and prospects*, Brussels 2016.
- Gilson J., *Europe in Japan. A Growing EU identity, The Political Economy of Japanese Globalization*, London 2001.
- Harnisch S., *Theory and Practice of Human Security Concerns in EU-Japan Relations: the EU perspective*, University of Essex, Online paper series, Essex 2017, s. 5, www.repository.essex.ac.uk/19655/1/EUJapan_7_Human_Security_Harnisch_EU.pdf (data dostępu: 12.09.2018).

- Iida Y., *Rethinking Identity in Modern Japan. Nationalism as Aesthetics*, London 2001.
- Jeupiste, Final Report. Empowering EU-Japan. Science, Technology & Innovation Cooperation Key programmes to facilitate EU-Japan cooperation, 2016, s. 1–7, www.jeupiste.eu/sites/jeupiste.eu/files/Final%20JEUPISTE%20event%20report%2020160609%20%28English%29-1v0.pdf (data dostępu: 12.09.2018).
- Maswood S.J., *Japan and East Asia Regionalism*, London 2001.
- Mazur G., *The European Union and Japan – on the Way to a Free Trade Agreement* [Unia Europejska – Japonia – w kierunku strefy wolnego handlu], Wrocław 2013.
- Mendl W., *Western Europe & Japan Between the Superpowers*, London 1986.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan, *16th EU-Japan Summit Berlin, 5 June 2007 Joint Press Statement*, 2007, www.mofa.go.jp/region/europe/eu/summit/joint0706.html (data dostępu: 21.05.2017).
- Ministry of Foreign Affairs of Japan, *The 24th Japan-EU Summit*, Japan-EU Relations, 2017, www.mofa.go.jp/erp/ep/page1e_000166.html (data dostępu: 6.06.2017).
- Ministry of Foreign Affairs of Japan, *An Action Plan for EU-Japan Cooperation European Union – Japan Summit Brussels 2001*, 2001, www.mofa.go.jp/region/europe/eu/summit/action0112.html (data dostępu: 12.09.2018).
- The Mission of Japan to the European Union, The EU and Japan as Strategic Partners*, www.eu.emb-japan.go.jp/former%20amb%20speeches/tepsa_speech.html (data dostępu: 21.05.2017).
- Murray P., Berryman A., Matera M., *Coherence, Effectiveness and Recognition in EU–East Asia Relations*, Brussels 2008.
- Mykal O., *The EU-Japan Security Dialogue: Invisible But Comprehensive*, Amsterdam 2011.
- Papers Show How Nixon and Kissinger Ruled World*, www.scotsman.com/news/world/papers-show-how-nixon-and-kissinger-ruled-world-1-566205 (data dostępu: 10.09.2018).
- Pasierbiak P., *Rozwój powiązań inwestycyjnych między Wspólnotą Europejską a Japonią w latach 1986–2003 / Development of Investment Ties between European Community and Japan from 1986 to 2003*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2005, vol. 39, s. 97–112.
- Saitō S., *Japan's Role in the Western Alliance and Asian Pacific Cooperation*, London 1990.
- Stępień S., *Japonia i Unia Europejska w obliczu nowej fali liberalizacji i handlu światowego*, „Politeja” 2014, vol. 28, s. 225–242.
- Trojnar E., *Unia Europejska – Japonia: wyzwania współpracy a katastrofa w Fukushima*, „TEKA Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2014, t. IX, *Bezpieczeństwo Energetyczne w Europie*, B. Bojarczyk (red.), s. 179–191.
- Tsuruoka M., *Japan–Europe Security Cooperation: How to „Use” NATO and the EU*, „NIDS Journal of Defense and Security”, vol. 13, no. 1.
- Ueta T., Remacle E., *Japan and Enlarged Europe: Partners in global governance*, Bruksela 2005.
- Watanabe H., *Japan-Europe Relations at the Multilateral Level*, Tokyo 2013.
- Wilczyńska-Moszyńska J., *Japonia i Unia Europejska – zarys stosunków politycznych*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” 2003, nr 976, t. 2, s. 445–449.